

Dagens næringsliv, 30. juli 2005

Kreditt og økonomisk tvang

Kalle Moene, Universitetet i Oslo

Finansielle markeder er ikke bare for de rike. Tvert om er det de uten midler som trenger kreditten mest og som lettest blir utbyttet når kredittordningene er dårlige.

Økonomisk frihet for alle forutsetter en generell tilgang på kreditt. Skal mulighetene bli like, kan ikke kredittordningene være dårligst for dem som har minst i utgangspunktet. Men det er nettopp slik det vanligvis er. Opphevelsen av slaveriet i Amerika, for eksempel, medførte ikke at de frigitte slavene ble herre over egen arbeidssituasjon. De manglet midler til å skaffe seg jord og kunne ikke så lett få lån. Mange ble leilendinger (sharecroppere), styrt av mektige jordeiere, lokale kjøpmenn og långivere. Deres nyvunne frihet ble sterkt begrenset av den økonomiske tvangen som fulgte av stor ulikhet og ineffektive kredittordninger. Dette er godt beskrevet av Roger Ransom og Richard Sutch i boka "One kind of freedom" fra 1977.

Boka beskriver også hvordan ineffektive kredittordninger medførte at bomullsproduksjonen i sørstatene økte med hele femti prosent fra 1870 til 1890 til tross for at både mais og korn var mer lønnsomme vekster. Prisen på bomull hadde en fallende trend relativt til mais og korn. Det var heller ingen teknologiske nyvinninger som stimulerte til økt bomullsproduksjon. Det var dessuten knapphet på arbeidskraft på grunn av borgerkrigen, noe som favoriserte korn- og maisdyrking og ikke arbeidsintensiv bomulldyrking.

Årsaken til at bomulldyrkingen likevel økte var kredittsystemet, dominert av lokale kjøpmenn som i realiteten hadde kredittmonopol. Samme hva småbøndene produserte var de avhengige av kreditt for å finansiere eget forbruk i dyrkingsperioden. De kunne ikke stille pant og det holdt ikke med løfter om å betale tilbake når avlingen var solgt. Långiverne krevde sikkerhet. De insisterte på et bindende krav på en andel av avlingen for å gi lån.

Dette kredittsystemet – "the crop lien system" – favoriserte bomull framfor matvarer som korn og mais. Bomullen var holdbar, enkel å lagre og lett å selge. I tillegg ble bøndene mer avhengige av kjøpmennenes leveranser når de ikke kunne produsere maten de trengte. Både profitt og sikkerhet ble størst for kjøpmennene når bøndene produserte bomull i stedet for mat. Derfor måtte bøndene plante bomull for å få lån.

Systemet innebar store tap. Ved å produsere korn og mais ville inntektene til bøndene blitt tretti prosent høyere. Men en slik inntektsøkning ble blokkert av det ineffektive kredittsystemet, noe som bidro til at sørstatene lenge ble hengende etter i inntektsutviklingen i USA.

Dette er langt fra et isolert historie om hvordan et dårlig kredittsystem leder til utbytting og feilallokering. Historien gjentar seg stadig. I dagens Afghanistan, for eksempel, utsettes de fattige bøndene for et lignende men enda mer kynisk kredittsystem. I Afghanistan dreier det seg ikke om bomull, men om opium. Som i sørstatene er de berørte bøndene jordløse sharecroppere som er avhengige av kreditt i dyrkingsperioden. De viktigste långiverne er igjen kjøpmenn – oppkjøperne av opium.

Opiumsproduksjonen er dels finansiert gjennom det lokale kredittsystemet salaam. Som i sørstatene innebærer kredittsystemet at bøndene får forskuddsbetaling av et fastlagt kvantum

av produksjonen. Salaam blir også benyttet ved legal jordbruksproduksjon. Men systemet har etter hvert blitt mer og mer tilpasset opiumsdyrking. Som bomull er opium lett å lagre. Opium har dessuten høy verdi per kilo og kan lett omsettes. For fattige bønder i Afghanistan har opiumsdyrking blitt et vilkår for å oppnå nødvendig kreditt.

Salaam gir på kort sikt bøndene en mulighet til å overleve. På lengre sikt blir de fanget i et illegalt patron-klientforhold som de vanskelig kan bryte ut av. Regjeringens sporadiske forsøk på å utrydde opiumsdyrkingen i noen distrikter kan paradoksalt nok forverre situasjonen. Tilsynelatende effektive utryddelsestiltak medfører økte lånebehov for de fattige bøndene. Lånene blir gitt på betingelse av at bøndene dyrker opium i framtiden. Utryddingen kan slik stimulere til vekst i opiumsproduksjonen. Bøndene blir økonomisk tvunget til å dyrke mer for å betale for lånene som utryddelsen medfører.

Mye av Talibans virksomhet ble som kjent finansiert av en offisiell opiumsskatt på 20 prosent. I 2001 ble imidlertid opiumsdyrkingen dramatisk redusert til nesten null i forbindelse med Talibans forsøk på å oppnå internasjonal anerkjennelse. Den eksplosive økningen i opiumsproduksjonen som fulgte etter Talibans fall, er trolig et resultat av bøndenes forsøk på å betale ned på den høye gjelden som mange husholdninger måtte stifte under produksjonsstansen.

Afghanistan er nå igjen verdens største produsent av opium som etter hvert fortrenger hvete- og frukt dyrking i landet. Opiumsinntektene anslås nå til 60 prosent av nasjonalinntekten. Illegale produksjon er imidlertid et dårlig utgangspunkt for internasjonalt varebytte. De mektiges opiumsprofitt blir heller ikke investert i Afghanistan. Systemet med opiumskreditt som tilsynelatende sikrer bøndene på kort sikt, truer derfor deres matvaresikkerhet på lengre sikt.

Effektive kredittordninger for fattige kan for eksempel organiseres som gruppeopplåning der medlemmene i gruppen er gjensidig ansvarlig for hverandres gjeldsforpliktelser. Grameen Bank i Bangladesh har hatt stor suksess med en slik kredittorganisering. Det er få steder i verden hvor en storstilt mikrokreditt av denne typen ville fått gunstigere makroøkonomiske effekter enn i dagens Afghanistan.